

Adolf Hitler als simulant

De hysterische blindheid van patiënt A.H.

Over Hitlers activiteiten in het Duitse leger tijdens de Eerste Wereldoorlog is niet veel bekend. Hij is in het verleden geroemd als held en verguisd als lafaard. Wat zeker is, is dat hij in 1918, na een mosterdgasaanval, werd opgenomen in een militair hospitaal ver van het front, waar hysterische blindheid bij hem werd gediagnosticeerd. Over zijn behandeling doen vele speculaties de ronde.

Adolf Hitler verachtte de Oostenrijkse monarchie en had niet veel op met zijn vaderland. Het was daarom dat hij naar München toog en zich in de zomer van 1914 als vrijwilliger meldde bij het Beierse leger. Hij werd geplaatst bij het 16e Reserveregiment, ook wel het List-regiment genoemd, naar zijn eerste commandant, Julius von List. Hitler was op dat moment 25 jaar en had al een mislukte carrière als kunstschilder achter de rug.

Anders dan Hitler gingen de meeste rekruten van het List-regiment niet uit overtuiging onder de wapenen: ze moesten. Ze kwamen van het Beierse platteland, hadden weinig gezien van de wereld en waren nauwelijks in politiek geïnteresseerd. Als ze in de fraaie nazomer van 1914 al vol hoop op een spoedige overwinning naar het Belgische front waren gemarcheerd, dan werd die heel snel de bodem ingeslagen. De herfst was nat en guur en de Duitse opmars eindigde in de loopgraven. Daar stond het water vaak tot aan de knieën van de rekruten. Ondertussen werden ze bestookt met granaten en de dodelijke kogels van scherpshutters. Een op de vier soldaten van het List-regiment zou uiteindelijk sneuvelen. In zijn Hitler en de Eerste Wereldoorlog zet de historicus Thomas Weber (University of Aberdeen) de deprimerende statistieken op een rijtje. Het hoge percentage gesneuvelden onder de rekruten van het List-regiment had, zo legt Weber uit, ermee te maken dat ze slecht voorbereid de oorlog ingingen: na een snelcursus schieten en tenten opzetten, kwamen ze in de loopgraven terecht. Pas daar arriveerde hun standaardwapen Gewehr 98. De soldaten wisten nauwelijks hoe ze het moesten hanteren. Dat was in het voordeel van de Engelse beroepsmilitairen.

Volgens de latere nazipropaganda bracht Hitler de jaren van de Eerste Wereldoorlog in de voorste gevechtslinies door. Hij zou daar de verschrikkingen van de loopgravenoorlog aan den lijve hebben ervaren en niettemin voortdurend blij hebben gegeven van uitzonderlijke dapperheid. Dit verhaal duikt – weliswaar in afgezwakte vorm – nog steeds op in allerlei documentaires en boeken. Maar het is, zoals Weber laat zien, behoorlijk bezijden de waarheid. Hitler was regimentskoerier en kwam zodoende zelden in de buurt van de vuurlinies. Hij was ingekwartierd bij de regimentsstaf ver achter het front en had daar een comfortabele slaapplek en voldoende te eten. Deze gunstige omstandigheden golden voor Hitler en ze golden voor elk van zijn collega-koeriers: allemaal kwamen ze hun tijd in België ongeschonden door.

Maar er was wel dit: in de nacht van 13 op 14 oktober 1918 bevond de koerier Hitler zich op een heuvel bij het Belgische stadje Wervik – ‘onze beroemdste en minst gewenste gast ooit’, schrijft de plaatselijke VVV nog steeds. Hij en zijn strijdmakkers kwamen onder vuur te liggen van oprukkende Engelse troepen. Daarbij werd mosterdgas gebruikt. Hitler strompelde terug naar het hoofdkwartier en klaagde over volledig verlies van zijn gezichtsvermogen. Hij werd door frontartsen onderzocht. Zij oordeelden dat de blinde koerier maar het beste op transport kon worden gesteld naar het militaire hospitaal van de garnizoensstad Pasewalk in Pommeren. Daar, honderden kilometers van het Belgische front, werd Hitler op Afdeling Zes geplaatst.

We weten niet hoe Hitler zijn achtentwintig dagen op deze afdeling doorbracht. Dat komt doordat zijn patiëntendossier al in de jaren dertig zoek raakte. Ondertussen is één ding zeker: de patiënt Hitler verbleef er niet omdat het mosterdgas oogletsel bij hem had veroorzaakt. Zijn zogenaamde blindheid had een andere achtergrond. Die conclusie valt om een paar redenen veilig te trekken. De eerste is dat Hitler naar een kliniek werd gezonden die ver van het front lag. Dat was het gebruikelijke beleid bij Kriegsneurotiker. Frontartsen waren er beducht voor dat deze groep het moreel van soldaten die echt gewond waren, zou kunnen ondermijnen. Vandaar dat de Kriegsneurotiker naar afgelegen ziekenhuizen werden gestuurd.

De tweede reden is te vinden in een geheime notitie die de inlichtingendienst van de Amerikaanse marine in 1943 liet opstellen door dr. Karl Kroner. Deze Kroner, gevlucht voor het naziregime en op dat moment verblijvend in IJsland, was de arts die als eerste Hitler onderzocht toen hij op Afdeling Zes arriveerde. In het document schrijft Kroner dat de blindheid van de koerier Hitler niets te maken had met het gifgas waaraan hij had blootgestaan. Kroner meldt ook dat de behandeling van Hitler in handen werd gelegd van Edmund Forster, een ervaren psychiater. Hij zou Hitler hebben gediagnosticeerd als ‘een psychopaat met hysterische trekken’.

Over hoe psychiater Forster Hitler heeft behandeld, doen allerlei speculaties de ronde. Volgens een daarvan was Edmund Forster een virtuoos in het hypnotiseren van zijn patiënten. Hij zou ook Hitler onder hypnose hebben gebracht. Terwijl Hitler in een hypnotische trance verkeerde, zou Forster het

zelfvertrouwen van de patiënt hebben proberen op te krikken. Om de een of andere reden zou de hypnose plotseling zijn afgebroken. Dat zou verklaren waarom Hitler als timide Kriegsneurotiker Afdeling Zes binnenkwam en er als een gevaarlijk fanaticus weer vertrok.

‘Volgens de latere nazipropaganda bracht Hitler de jaren van de Eerste Wereldoorlog in de voorste gevechtslinies door.’

Hitler als psychiatrisch bedrijfsongeval met grote gevolgen voor de wereldgeschiedenis: het is een theorie die Thomas Weber slechts zijdelings aanstipt in zijn boek. Dat is jammer want een kritische deconstructie van deze theorie zou uitstekend hebben gepast bij het punt dat Weber probeert te maken, namelijk dat Hitler het tegendeel was van de dappere soldaat waar velen hem voor hielden. De theorie van Hitler als psychiatrisch bedrijfsongeval duikt voor het eerst op bij Amerikaanse historici en psychiaters en krijgt ten slotte haar meest uitgewerkte vorm in *The Man Who Invented Hitler. The Making of the Führer* (2003), een boek van de Engelse neuropsycholoog David Lewis. De man in de titel verwijst naar psychiater Forster.

Het bewijs dat wetenschappers als Lewis aandragen voor hun gedurfde theorie bestaat uit niet veel meer dan een roman. Het gaat om het postuum verschenen *Der Augenzeuge* van de Duitse arts en schrijver Ernst Weiss. Weiss had in Wenen geneeskunde gestudeerd en was goed bekend met het werk van Freud. Bang als hij als joodse auteur was voor de naziterreur, vluchtte Weiss in de jaren dertig naar Parijs. Daar schreef hij in 1939 aan *Der Augenzeuge*; hij pleegde op zijn armoedige hotelkamer zelfmoord toen de Duitsers 15 juni 1940 Parijs binnenvielen. *Der Augenzeuge* zou pas in 1964 verschijnen.

De roman gaat over de blinde, uit Oostenrijk afkomstige soldaat A.H., die in een kliniek te P. wordt behandeld door de ik-figuur, een arts. In het boek van Weiss is de blindheid een symptoom met symbolische betekenis: de soldaat A.H. wil de aanstaande nederlaag van Duitsland niet onder ogen zien. De dokter in de roman houdt patiënt A.H. tijdens de hypnose voor dat genezing een waar wonder vergt. Zoiets doet zich slechts voor bij uitverkorenen, bij mensen als Jezus, Mohammed en de heiligen. De arts ontsteekt vervolgens twee kaarsen in de donkere kamer en vraagt aan de patiënt of hij die kan zien. En jawel, ‘Ich fange an zu sehen’, meldt A.H. Vanaf dan is zijn gezichtsvermogen volledig hersteld. Maar vanaf dat moment raakt A.H. ook bezeten van het idee dat hij een historische missie te vervullen heeft. Aldus wordt de arts ooggetuige van de geboorte van een narcistische leider. Sterker nog: de arts is – zonder dat hij het beoogde – er verantwoordelijk voor dat A.H. politieke ambities krijgt en vervolgens de Duitse natie in het verderf stort.

‘Forster zou Hitler hebben gediagnosticeerd als “een psychopaat met hysterische trekken”.’

De roman van Ernst Weiss is, in verkapte vorm, het verdwenen patiëntendossier van Adolf Hitler. Dat beweren wetenschappers die de theorie aanhangen van Hitler als psychiatrisch bedrijfsongeval. Maar hoe kwam Weiss dan aan de informatie uit het dossier? Volgens deze wetenschappers ging dat ongeveer als volgt. Nadat Hitler in 1933 tot rijkskanselier werd benoemd, zou psychiater Forster hebben vermoed dat Hitler elk spoor van het voor hem zo pijnlijke patiëntendossier wilde uitwissen. Forster zou naar Parijs zijn afgereisd, daar Weiss hebben ontmoet en hem zijn aantekeningen over de patiënt Hitler ter hand hebben gesteld. Forster had Weiss uitgekozen als hoeder van het brisante materiaal omdat Weiss een collega-arts was. Ter ondersteuning van deze hypothese wijzen haar pleitbezorgers op allerlei overeenkomsten tussen de figuur A.H. in *Der Augenzeuge* en de echte Adolf Hitler: beiden Oostenrijker, beiden vegetariër, beiden enige tijd als schilder actief en beiden met een vader die douanebeambte was. Dat zijn te veel treffende overeenkomsten om op toeval te kunnen berusten, aldus degenen die geloven in de theorie dat Hitler een psychiatrisch bedrijfsongeval was.

Natuurlijk had Weiss Adolf Hitler in zijn achterhoofd toen hij zijn roman schreef. Hij kende allerlei details over de achtergrond van de echte Hitler uit twee vroege biografieën die over de Führer waren verschenen. Maar kan zijn roman als een samenvatting van het verdwenen patiëntendossier worden gelezen? Het antwoord is nee. Allereerst ontbreken er in de roman markante details. Neem de gifgasaanval die Hitler meemaakte. Geen woord daarover in de roman. Dan: stel dat het inderdaad zo is dat Weiss het patiëntendossier of zelfs alleen maar de aantekeningen van psychiater Forster kreeg. Waarom publiceerde Weiss deze gegevens dan niet in een van de vele Duitse tijdschriften die door gevluchte schrijvers in het buitenland werden uitgegeven? Bovendien: als Weiss zijn roman bedoelde als een nauwkeurige ziektebeschrijving, waarom noemde hij de patiënt dan niet gewoon Adolf Hitler?

De allerbelangrijkste tegenwerping is echter dat de arts in de roman van Weiss in het geheel niet op Edmund Forster lijkt. Zo ontvlucht bij Weiss de arts uiteindelijk Duitsland en gaat hij naar Spanje, om daar in de burgeroorlog aan de zijde van de republikeinen te strijden. Maar met de echte Forster liep het slechter af: hij schoot zichzelf op 11 september 1933 een kogel door het hoofd.

‘Forster was ervan overtuigd dat soldaten met symptomen als hysterische blindheid pseudopatiënten waren.’

Nog een voorbeeld: in de roman van Weiss brengt de arts de patiënt A.H. onder hypnose. Maar zoiets zou Edmund Forster nooit hebben gedaan. Dat valt zo stellig te zeggen, omdat Forster diverse vakartikelen schreef over het type klacht waarmee Hitler zich op Afdeling Zes meldde. Terwijl veel Duitse artsen een

zachte behandeling – praten, hypnose, rust, bemoedigende woorden – van Kriegsneurotiker voorstonden, nam Forster een radicaal andere positie in. Hij was ervan overtuigd dat soldaten met symptomen als hysterische blindheid pseudopatiënten waren. Ze waren bang voor het slagveld en vluchtten daarom in klachten. Ze moesten stevig worden aangepakt. De behandeling moest erop gericht zijn om de pseudopatiënt banger te maken voor de dokter dan voor de loopgraven. Dan zou de Kriegsneurotiker snel genoeg de weg naar het front weer weten te vinden. Typierend voor hoe Forster over hysterische blindheid dacht, zijn de volgende citaten:

Ik ging er daarom van uit dat de patiënten met een hysterische reactie eerst moest worden duidelijk gemaakt dat hun reactie geen ziekte is, maar een slechte gewoonte en ik vertelde er bij dat ze dat zelf ook heel goed wisten.

En:

In al mijn gevallen kon ik vaststellen dat we de gebruikelijke suggestieve technieken helemaal niet nodig hadden.

‘Hitler als psychiatrisch bedrijfsongeval met grote gevolgen voor de wereldgeschiedenis: het is een theorie die Weber slechts zijdelings aanstipt.’

De citaten komen uit het tweedelige artikel *Hysterische Reaktion und Simulation* dat Forster in 1917 schreef. Daarin beschrijft hij ook hoe hij soldaten met hysterische symptomen elektriseerde, onder de koude douche plaatste of – in het geval van bedplassers – pijnlijke prostaatmassages liet geven. Een suggestieve behandeling à la hypnose zou in strijd zijn geweest met Forsters uitgangspunt dat je Kriegsneurotiker kordaat moest aanpakken.

Niet verwonderlijk dus dat een collega van Forster over hem het volgende schreef: ‘Hij gaat op Afdeling Zes soms grof te werk bij de behandeling van zogenaamde Kriegsneurotiker.’ Forster zal ook Hitler als simulant hebben beschouwd en hem een dito behandeling hebben gegeven. Daarom: als Hitler later al bang is geweest voor wat er in zijn patiëntendossier stond, dan was dat waarschijnlijk omdat hij erin werd afgeschilderd als een lafaard.

Onder psychologen en psychiaters is het begrip histerie al weer enige tijd uit de gratie. Dat komt omdat het de bijklank van aanstellerij heeft. Die bijklank is terug te voeren op auteurs als Forster. In de zeldzame gevallen waarin een patiënt zonder direct aanwijsbare oorzaak blind is – of zegt te zijn –, kunnen er, zo leggen moderne handboeken uit, allerlei serieuze dingen aan de hand zijn. Het is denkbaar dat de blindheid de uiting is van een subtiele, nog niet onderkende aandoening. Vroeger kwam het regelmatig voor dat patiënten werden opgezadeld met de diagnose histerie en dan achteraf toch een neurologische ziekte bleken te hebben. Tegenwoordig wordt dit type fout – vanwege de beschikbaarheid van bijvoorbeeld hersenscans – nog maar hoogst zelden gemaakt.

Het is moeilijk te geloven dat bij Hitler sprake was van een niet onderkende aandoening. Weliswaar leed hij op latere leeftijd aan de ziekte van Parkinson, maar in de periode dat hij klaagde over blindheid, was hij voor deze ziekte nog te jong. Bij Hitler verergerden de symptomen ook niet. Integendeel: de blindheid waaraan hij zei te lijden, verdween – al of niet dankzij de straffe behandeling van Forster. Dat duidt erop dat achter de klacht geen medisch probleem schuil ging.

Pas sinds de jaren vijftig van de vorige eeuw kwamen er tests beschikbaar waarmee het veinzen van blindheid valt te ontmaskeren. Het principe van deze tests is simpel. De patiënt zit achter een linker- en een rechertoets. Bij elke toets staat een lamp opgesteld. Zodra een geluid klinkt, gaat de linker- of de rechterlamp branden en de patiënt moet dan de bijbehorende toets indrukken om het geluid te stoppen. Patiënten die echt blind zijn drukken even vaak op de goede als op de verkeerde toets. Patiënten met symptomen zoals die van Hitler – hysterische blindheid – drukken te vaak de verkeerde toets in: ze hebben doorgaans een goedscore die ver onder de 50% ligt. Anders gezegd: ze vermijden de juiste lamp consequent en kunnen hem dus wel degelijk zien. Psychiaters als Forster kunnen gelden als de intellectuele wegbereiders van zulke tests, juist omdat ze benadrukten dat hysterische blindheid een vorm van veinzen is.

Volgens kenners had Ernst Weiss met zijn roman helemaal niet de ambitie om de ziektegeschiedenis van Adolf Hitler te boekstaven. De schrijver wilde met zijn verhaal de theorie illustreren dat in roerige tijden psychopaten komen bovendrijven en het politieke krachtenspel naar hun hand proberen te zetten. Dát was – en is – de boodschap van *Der Augenzeuge*. Waarom houden sommige Angelsaksische wetenschappers dan toch zo hardnekkig vast aan het idee dat *Der Augenzeuge* een nauwkeurige weergave biedt van Hitlers patiëntendossier? De platvloerse reden is dat ze het Duits niet machtig zijn en de artikelen van psychiater Forster over het simuleren van symptomen daarom niet op hun waarde kunnen schatten.

‘Als Hitler later al bang is geweest voor wat er in zijn patiëntendossier stond, dan was dat waarschijnlijk omdat hij erin werd afgeschilderd als een lafaard.’

De dieperliggende reden is dat de mythe van Hitler als psychiatrisch bedrijfsongeval tot onze verbeelding spreekt. Het verhaal over de afgebroken hypnose doet het goed, omdat het zo’n

betekenisvolle prelude lijkt op de ramp die Hitler zou ontketenen. Daarbij komt dat Hitlers tijdgenoten hem beschreven als een orator met een hypnotische uitwerking op zijn publiek. Hitler cultiveerde deze reputatie door zich vaak met wijd opengesperde ogen te laten fotograferen. Ook dat past bij de mythe van de afgebroken hypnose.

De Britse filosoof John Stuart Mill schreef ooit over de dwalingen die op de loer liggen als mensen de oorzaken van een catastrofe proberen vast te stellen. De grootste dwaling treedt op, aldus Mill, als we denken dat oorzaak en gevolg altijd op elkaar moeten lijken, als we aannemen 'dat grote gebeurtenissen grote oorzaken moeten hebben, dat complexe gebeurtenissen complexe oorzaken moeten hebben en dat emotionele gebeurtenissen emotionele oorzaken moeten hebben'. Dat deze aanname fout is, bewijzen talloze voorbeelden van pietluttige oorzaken met grote gevolgen.

'Het is moeilijk te geloven dat bij Hitler sprake was van een niet onderkende aandoening.'

Pietluttig is ook de rol die Hitler speelde aan het Belgische front. Hij loste er geen enkel schot. Thomas Weber citeert een medesoldaat die over hem schamperde: 'Hitler had uitgedokterd hoe hij tijdig uit de vuurlinie kon komen. Eind 1914 had hij al een baantje als regimentskoerier achter de frontlinie weten te versieren. We hadden allemaal een hoektand gegeven om met de held Hitler te mogen ruilen, al was het maar acht dagen.' Het is een sneer die past bij het beeld van een man die blindheid simuleerde toen de frontlinie plotseling opschoof en het hem te heet onder de voeten werd.

Oudere historici hebben vaak hoog opgegeven van Hitlers soldatenmoed. Een voorbeeld is de Canadese historicus Modris Eksteins, die in zijn alom geprezen Lenteriten: De Eerste Wereldoorlog en het ontstaan van de nieuwe tijd het volgende schreef: 'Niets wijst erop dat Adolf Hitler iets van een lijntrekker of een lafaard in zich had. Hij maakte de frontervaring zowat van het begin tot het eind mee.' Wie eerst het boek van Thomas Weber en dan de artikelen van Forster leest, snapt dat Eksteins er niet verder naast had kunnen zitten.

Harald Merckelbach is hoogleraar psychologie aan de Universiteit Maastricht.

Besproken boeken:

Adolf Hitler en de eerste wereldoorlog. - Het ware verhaal
door **Thomas Weber**
Nieuw Amsterdam Uitgevers.
Amsterdam 2011. 510 pag., € 29,95

Literatuur:

- N. Ächtler. 'Hitler's Hysteria. War Neurosis and Mass Psychology in Ernst Weiss's Der Augenzeuge', The German Quarterly 80 (2007): 325-349.
- J. Armbruster. 'Die Behandlung Adolf Hitlers in Lazarett Pasewalk 1918. Historische Mythenbildung durch einseitige bzw. spekulative Pathographie', Journal für Neurologie, Neurochirurgie, und Psychiatrie 10 (2009): 18-22.
- R.A. Bryant en K.M. McConkey. 'Functional Blindness. A Construction of Cognitive and Social Influences', Cognitive Neuropsychiatry 4 (1999): 227-241.
- M. Eksteins. Lenteriten. De Eerste Wereldoorlog en het ontstaan van de nieuwe tijd. De Haan. Houten 2009.
- D. Lewis. The Man Who Invented Hitler. The Making of the Führer. Headline. Londen 2003.
- R. Nisbett en L. Ross. Human Inference: Strategies and Shortcomings. Prentice Hall. Upper Saddle River, NJ 1980.

Externe links

Thomas Weber vertelt over Adolf Hitler in de Eerste Wereldoorlog:

http://lezentv.nl/articles/474/Thomas_Weber__Adolf_Hitler_en_de_Eerste_Wereldoorlog_

Meer (Duitstalige) informatie over Hitlers verblijf in Pasewalk:

www.kup.at/kup/pdf/8276.pdf

Het rapport van dr. Karl Kroner over Hitlers toestand is hier te raadplegen:

www.dredmundforster.info/karl-kroners-report-compiled-by-an-unnamed-oss-officer

Op deze site, opgezet door auteur David Lewis, is sowieso veel informatie over Edmund Forster te vinden:

www.dredmundforster.info/

De tekst van Ernst Weiss' roman Der Augenzeuge is beschikbaar via het Gutenberg-project:
<http://gutenberg.spiegel.de/buch/4405/1>